

THE IMAGE OF THE HORSE IN THE KOROGLU EPIC

Abstract: The cult of the horse in many studies of myths and epics is seen as a totem trail where the image of the horse often carries signs of deification. In the present epic, the wonderful horse of the hero possesses a number of indicators allowing him to be defined as a mediator and a magic helper. In most cases, the hero's horse has an extraordinary origin: he comes from a tulpar, a sea stallion, often with wings and a special color, testifying to his ability to travel between the worlds, to maintain a mystical relationship with his owner. Koroglu's horse in the collective consciousness of Turks is his second hypostasis or brother, associated with him by the Milky Brotherhood, and in some cases it symbolizes the intuitive knowledge and helps his owner to make the right decisions.

On the basis of a comparative analysis of different versions of the epic, a saturation of mythological elements in the Middle Asian versions of the epic are ascertained, whereas in Bulgarian, Istanbul, Anatolian and Gagauz versions, a vital knowledge of the horse's features is fixed as a riding animal and a true friend of his owner.

Author information:

Nevrie Chufadar
Head Assist. Dr.
Episkop Konstantin Preslavski University of Shumen
Faculty of Humanities
Department of Turkish language and literature
✉ enes2@abv.bg n.chufadar@shu.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

Koroglu, epic, myth, fairy tale, horse

Кулът на коня в геройския епос се разглежда в множество изследвания [7, 6, 8, 12, 10, 15]. Тотемната следа на култа на конете в образа на коня-покровител в якутския и тюркоезичния епос за **Кьороглу виждат А.Окладников Б. Карриев:** *«Чудесният кон – често „небесният“ е не само участникът в походи, който помага на своя стопанин да победи. Конят в епоса е покровителят и ръководителят на стопанина, който го превъзхожда в неговата дарба да предвижда, бързината на реакцията в сложни ситуации, той притежава твърда воля, която подчинява конника в минутите, когато той проявява слабост. Дори и неговото чувство за дълг понякога го извисява над героичния батир. Това представлява тази двойка, създадена от гения на номадските народи в ранния период на класовото общество»* [11: 135].

За особената близост на номадските народи с коня и неговото обожествяване писа Г. Гачев: *«Пълната зависимост на номадите от стадото е давало усещането за вътрешната родствена връзка с тези животни. Оттук идва и обожествяването на животните, особено на коня. С него той образува единното същество - кентавъра. Мъдростта на кентавъра представлява чувствения образ на мъдростта на обществения човек, който е поставил посредника между себе си и природата. Номадът на коня е отделен от земята, но е приближен към небето»* [5: 124-157].

Ив. Венедиков подчертава близостта на юнака и в частност детето юнак в българските песни с юнака в тюркските песни както и тяхната връзка с конете им. Тази близост се състои не само в чудесното зачеване и раждане на юнака, бързото му проговаряне и израстване, наричането на детето с име и с епитет, явяването му, за да извърши определен подвиг или да отмъсти и дори

да извърши чудо, вземането на коня от бащините му коне или намирането му по чудесен начин и обуздаването на коня от самия юнак, разговорите между кон и господар и способността на юнашкия кон да лети и говори, избирането на кон чрез тегленето за опашката [URL 3].

Общите черти между тюркските епоси и българския епос може да се открият относно мястото на откриването/намирането на чудесния кон. В тюркските епоси чудесния кон на героя често произхожда от тулпар – морския жребец с криле [URL 21, 20].

Ив. Венедиков привежда един епизод от епоса Крали Марко, в който виждаме, че героят открива край „слано“ (солено) езеро кобила, пусната на свобода след смъртта на Вълкашин. Крали Марко намира доспехите и оръжието на баща си и отива да търси край езерото Витеза кобилата на баща му и намира шареното жребче. Възможно е окраската на коня (шарената) да наемква за принадлежността му към различни светове, а с това – и способността му да бъде посредник между световете¹ [URL 3].

В това отношение представлява интерес етимологията на името на коня в епоса Къроглу – *Гърат*. За семантиката на окраската на коня на Къроглу споменава Л. Чимпоеш: Кърат означава *пъстър*, т.е. с окраска, при която конят има бели косъмчета в козината на основната окраска – обикновено сива (боз). Но би могло той да бъде кон със светла окраска и черна грива и обратно [18]. В. Пропп е смятал, че на епичния герой може да помогне само конят от отвъдното, подарен от предците. Този кон трябвало да бъде бял или бяло-сив (шарен) [URL 16].

За водния произход на богатырския кон се наемква в сибирско-татарския дестан «Курнън уль» - един от вариантите на епоса за Кърогъл. Този мотив присъства и в туркменския «Гърогъл», където се говори:

– *«Веднъж седял той на брега на река Шор и правил вечерния намаз. На брега свободно си пасяха табуните на Хункара. И ето, че от реката е излязъл някакъв кон. Три пъти е покрил една кобила и се върнал в реката. “О, Аллах, чувал съм, че има водни коне. Излиза, че това е истина”, – помислил Джигалъбек. Белязал кобилата и се е върнал обратно. Отишъл той при Хункара и казал:*

– *Тагсир! Ако искаш такъв кон, какъвто няма никой, потърпи до този ден идната година“* (превод на руски на Б. А. Карриев при участие на Е. А. Поцелуевски, превод на бълг. Н.Ч.) [28: 36].

Ценността на коня се предава в туркменския вариант на епоса по следния начин:

Слушай, аз ще ти кажа цената на Гърат:

За богатствата на осемдесет хиляди пълководци не го давай!

За осемдесет хиляди бели като луна овце не го давай,

За осемдесет хиляди съкровищници не го давай!

За осемдесет хиляди табуни, за осемдесет хиляди коне,

За данък от осемдесет хиляди области,

За осемдесет хиляди плугове,

За осемдесет хиляди рала,

За осемдесет хиляди бикове, впрегнати в плугове, не го давай [28].

В статията на Липец «Образите на батира (героя) и неговия кон в тюркско-монголския епос» се подчертава почти мистичната връзка между конника и неговия кон, незаменим, умен, предан. Тази връзка се корени в архаичните представи за тотемни

¹ Белият цвят е свързан с архаичните представи за кон от отвъдното, защото „белият цвят се смята за цвета на мъртвите“. Авторът счита, че “генетично почителното отношение към белия цвят е свързано с представите за отвъдния свят... Наред с това колкото това и да е парадоксално, наред с това със сигурност може да се говори за това, че белият цвят е и цветът на живота, но не в този свят, в другия, отвъдния, който за определени епохи представлявал същата реалност както и живота в този свят [15: 289].

животни, в които конят представлява втора хипостаза или брат на героя, свързани по кръв, а по-късно от млечното братство [11: 124]. Мотивът за млечното братство се проследява в някои от вариантите в узбекската версия на епоса, в който се говори за това, че конят на Горогъл е жребец от кобила, която го е кърмила в гроба на майка му. Така конят (жеребецът) става негов млечен брат. След сбиване с един момък, син на знатен човек, Горогъл го удря с нож, след което е принуден да бяга, защото шахът повелява той да бъде убит. Чобан Рустам съветва Горогъл да бяга в страната си и предлага той да вземе табун коне, който е принадлежал на баща му. Горогъл взема само кобилата, която го е кърмила. От тази кобила той има кон с необикновени качества [19: 377-378].

В други варианти на епоса той получава чудесен кон от баща си, който е бил ослепен от владетеля на Болу /Хасан/ султан Мюрад (не във всички версии се споменава името на бея на Болу). Този кон Гърат, както и другия кон, който фигурира в епоса като Дурат, произлиза от морския тулпар. В азербайджанската версия Аль-Киши (бащата на Ровшан/бъдещия Къорогъл) изкарал конете към морето. Рано сутринта от морето са излезли два коня, покрили две кобили и са се върнали в морето. Аль Киши белязал двете кобили, когато са се появили жребчетата, той започнал да ги гледа. Впоследствие след неговото ослепяване от недоволния бей на Болу поради избора му на тези коне, Аль Киши прибира двата жребеца за себе си. Той заръчва на сина си Ровшан/Рушен да построи конюшня, в която да не може да проникне нито един слънчев лъч. Конете трябвало да се намират в тъмната конюшня 40 дни и 40 дни да не ги вижда човешкото око. За всеки кон той трябвало да направи 40 хранилки и да ги напълни с ечемик и сено. От извора Зумруд-булаг, който е накрая на селото трябвало да прокара вода. В нарушаване на заръката на баща си той прави една пролука и поглежда конете на 39 ден и вижда, че порасналите криле на единия кон започват да се смаляват и накрая съвсем се стопяват [URL 20]. В българския вариант на Риза Моллов конят е един, бащата на Къороглу Хасан Бей подбира коня, който успява да премине през „Сюмбюлю пънар“ (извор/кладенец) и така разбира, че е тулпар. Конят се отглежда не 40 дни, а една година. И след като Хасан Бей разбира, че копитото му е малко изцапано с кал след тестването му, конят се отглежда още една година [14:14].

Известна е и една версия, в която Къорогъл пътува заедно с коня си и се завръща от отвъдното. З. Гасанов в статията си „От шаманистической мифологии до тюркского эпоса Кёроглы (и мифа о происхождении скифов от Геракла) (От шаманистичната митология до тюркския епос Къорогъл (и мита за произхода на скитите от Геракъл)“ споменава, че в ташаузко-човдорската версия на епоса "Къорогъл" [Неиздадена туркменска версия] се разказва за това как Къорогъл остарява и, бидейки проклет от духовете за това че пробива със стрелата си седем дървета заедно със своя кон слиза в подземното царство и се оказва пред неговия владетел като "герой-великан" но след това се връща на земята [URL 4; 9: 27].

В таджикската версия Гуругли/Къороглу също получава жребец от кобилата, която го кърми в гроба на майка му. Ролята на мляко, с което е закърмен конят е огромна. Редица последователни действия на Горогъл – храненето на жребеца с майчино мляко, камилско мляко и овчо мляко предизвиква появата на необикновени качества на жребеца – той получава човешкия разум, висок ръст и сила. Героят се подлага на редица прежеждия да осигури необходимото мляко на коня си: тръгва в безводната степ при камиларите, взема от чобаните/овчарите овчо мляко, от което жребецът става силен за да може да обикаля безводната степ. От млякото на лисицата той започва да препуска по полетата и долините, а от заешкото мляко – да усеща отдалеч [29].

Не само изхранването на коня му придава изключителни сили и разум. Задължително конят се държал в тъмна конюшня. Жребците не трябвало да виждат хората и при тях не трябвало да влизат слънчеви лъчи. Те пият и особена вода. В епоса жребците се пазят при тези условия 41 ден, след което Гърат и Дурат се превръщат в прекрасни коне. В туркменската версия героят пази

жеребеца 41 дни на тъмно, после го пуска на брега на Араз чайъ. В някои варианти Аль Киши (бащата на Ровшан) на четирийсетия ден идва да види жребците в конюшната. Опирайки Гърат той усеща върху тялото му вдлъбнатина и пита Ровшан дали не е прониквала слънчева светлина в конюшната. Ровшан му казва, че на тавана има малка като прободена с игла дупка, тогава Аль Киши поръчва на сина си да поправи покрива [URL 21]. Във варианта се посочва че на един от конете почват да никнат криле, но след като на него започва да попада слънчевата светлина, крилето му се смалвяват и изчезват напълно.

В различни азербайджански варианти появата на жребците Гърат и Дурат се описва по различен начин: в едните, че от морето излизат два жребца, а в други – че от морето излиза Гърат, а от Гърат произлиза Дурат. Според други – двата жребца излизат от езеро намиращо се близо до Нахичеван и Армения.

В азербайджанската версия на епоса се съобщава, че конят на Кюродглу (сина на Къороглу) произлиза от Гърат и дореста кобила:

„В табуна е имало сив жребец. Никой не се е осмелявал да го доближи. Кюродглу харесъл жребеца . Конярът му казал:

— ... не мога да го хвана, нямам тези сили. Хвани го сам. Оказва се, че този жребец е бил роден от дореста кобила и Гърат. Хванал го Кюродглу, оседлал го, и като яхнал сивия жребец, препуснал направо на пазара при оръжейника, който се е казвал Фатали.”

Вероятно цветът на кобилата не е случаен. Червеният цвят (дореста кобила е кобила с червеникав оттенък на косъма) символизира огненната ѝ природа. В случая конят на Кюродглу е роден от водната и огнената стихия (морският кон – Гърат и дореста кобила). И в българския вариант конят Алидиш на сина на Къороглу (Хасан) е роден от Гърат и дорестата кобила на дядо му Ахдет Бей [14:49].

В таджикската версия когато Райхан преследва Гуругли, неговият кон за разлика от Гърат не може да прескочи реката. Гърат не само че прескача реката – той се приземява на седем аршина от брега на реката [URL 1]

Гагаузката версия, записана в Северна Осетия, е по-кратка. Подробно се описва началото: изборът на кон от коняра за падишаха, гневът на падишаха; ослепяването на бащата на героя; отглеждането на коня и превръщането му в бърз кон; победата на коня на Къороглу при надбягвания, бягството от хората на падишаха и спасението му. Тук е по-подробен мотивът на бягството с описание на особеностите на конете.

В туркменската версия ерените връчват на Къорогъл нови дрехи и летящ кон, а когато Къорогъл остарява той слиза в подземното царство заедно със своя кон но след това пак се връща на земята [28]. Свръхестествени способности конят получава и от водата, която пие заедно със стопанина си – докато той получава поетична дарба, *конят започва да чете мислите на стопанина си*. В туркменския епос героят търси коня си и ляга да спи под един чинар. Насън му се явяват светците, дават му четиридесет чаши вино, светия Али му довежда изгубения кон; другите светци обещава на него и на коня му 120 години живот и изцеляване от всякакви рани, победа на неговия меч, знание на 72 езика, но му съобщават, че той няма да има деца [28].

В азербайджанската версия на епоса бащата на Къороглу (Ровшан) казва: *«Докато на твоя пояс е закачен мечът – мисри, а самият ти седиш в седлото на Гърат и обитаваши в Ченлибел, никой не може да те победи... Върви, аз те наричам с името “Къороглу”.*

В Истанбулската версия на епоса най-голямо внимание се отделя на произхода на коня на Къороглу в първия дестан:

Истанбулски вариант/Български вариант на Риза Моллов	Азербайджанския вариант (АНЕ)	Анадолския вариант
1. Хасан бей (бащата на героя) е богат човек, обича коне, помага на хората, свири на саз и е обучил да свирят на саз децата му.	1. Али Киши е конярът на Хасан Хан	1. Бащата на Рушен (Къороглу) е Али Киши – главен коняр на Хасан Хан.
2. Хасан бей обеднява и става коняр при бея на Болу		
3. Хасан Бей е много добър коняр и винаги подбира <i>породисти</i> коне за Болу Бей.	3. Али Киши - бащата на бъдещия герой забеляза как от <i>морето</i> излизат два жребеца и покриват две кобили от стадото, което той изкарал край морето. Жребчетата след кратко време порастват.	3. Али пасе табуна до <i>езерото Айгър</i> , от които излизат <i>летящи</i> два жребеца и единият покрива дорестата - кафявочервена кобила, а другият – сивата кобила, които се окончват с хилави жребчета.
4. Беят на Болу иска Хасан Бей да му избере <i>най-добрия кон</i> .	4. Пашата на Токат идва на посещение при Хасан Хан иска два коня от конете му. Хасан Хан нарежда на Али Киши да избере <i>два коня</i> .	4. Гостенин на Хасан Хан иска от него за оплождане <i>чифт породисти коне</i> .
5. Хасан бей първо подлага конете на изпитание (да минат край кладенеца/извора Зюмбюллю Пънар) и избира кон, който успява да мине край кладенеца.		
6. Беят на Болу не е доволен от избора на Хасан бей и заповядва да му се извадят очите.	6. Хасан Хан не харесва избраните кончета и нарежда да бъдат избодени очите на Алъ Киши	6. Хасан Хан недоволен от избора на Али Киши заповядва да извадят очите на Али Киши.
7. Хасан бей се моли на бея и на присъстващия там главен месар/Касаббашъ/ да се смилят над него.	7. Алъ Киши се моли на Хасан Хан да не му избодва очите.	7. Въпреки молбите му, очите му са избодени.
8. Болу бей и главния месар не се трогват от молбите на Хасан бей и Болу бей нарежда да му се извадят очите.	8. Хасан Хан не обръща внимание на молбите на Алъ Киши и заповядва да му се извадят очите.	
9. Слепия Хасан бей качват на избраното от него хилаво конче и го изгонват от двореца.	9. Слепия Алъ Киши с двата коня се прибира у дома.	9. В замяна на това, което му е сторил хана, Али Киши поискал двете кончета.
10. Хасан бей нарежда конят да бъде отглеждан в тъмна конюшня <i>1 година</i> .	10. Алъ Киши казва на сина си да направи обор за конете, където да не прониква светлина <i>40 дни</i> и да се <i>прекара вода от Зюмрют кладенец</i> .	10. Али Киши, казва на Рушен да направи един тъмен обор, където да затворят за четиридесет дни конете. Не трябва човешко око да ги вижда през тези четиридесет дни
11. Хасан бей прави ново изпитание на коня – той трябва да мине по кален двор. След като разбира че на коня е изпацано едното копито той нарежда той да се храни с <i>ечемик още една година</i> и да се <i>отглежда в тъмната конюшня</i> . След повторно изпитание – този път на	11. Али Киши подлага конете на <i>три изпитания</i> : те трябва да <i>преминат през кална нива, после през тръни и накрая през каменисти места</i> . Първият кон издържа по-добре изпитанията – тогава Алъ Киши нарича единия Гърат, а другия Дурат.	11. На 39 ден, Рушен не издържа и прави една пролука, през която вижда единия кон, на който са му поникнали крила. Крилата изведнъж изчезват. Баща му на 40 ден влиза в обора с ръце опипва конете и разбира, че отнякъде е влязла светлина и че човешко око ги е видяло. Отглеждането

<p>калната нива конят не си изцапва копитата.</p>		<p>на конете продължава още <i>1 година</i>. И двата коня се изпитват на кална поляна с вода, после на трънлива поляна и на много стръмни каменисти места в планината. И двата коня са много бързи, но първия кон е по-бърз. Али Киши им дава имената, на първия Кърат (Сив кон), на втория Дурат (сдържан, улегнал кон).</p>
<p>12.</p>	<p>12. При бягството от многобройната войска на Хасан Хан бащата дава съвети на сина да подкара конете в кална нива, после в трънливата нива и накрая в камениста нива. Така те се отърват от преследвачите.</p>	<p>12. Али Киши пита сина си, какви са конете, които ги преследват и когато Рушен казва, че човек с дорест кон ги преследва му отговаря, че трябва да прекара конете през калната нива. Дорестият кон не успява да прекоси калта. Когато разбира че ги преследва конник с черен кон Али Киши казва, че сега трябва да влязат в трънливата поляна. И черният кон остава в трънливата поляна. Когато разбира, че следващия преследвач е с бял кон Али Киши казва, да пусне сега конете да минат през каменистата поляна. Така те се спасяват от враговете си.</p>
<p>13. Хасан бей праща сина си да отиде с Кърат до река Арас , където без да спи три дни и три ноци да чака вода, която щяла да дойде от Бингьол/Хиляда езера, и да докара пяна - зелена, тъмна и жълта, да пие от тази пяна и да донесе и за него.</p>	<p>13. Алъ Киши казва на Ръвшен да отиде при изворите Гошабулаг. Когато се сблъскат две звезди над тях пада светлина и тогава той трябвало да пие от пяната на Гошабулаг. С това той щял да стане непобедим, викът му става много мощен, а като пие от водата му, ще получи дарба на поет. Заръчва му и да донесе от пяната.</p>	<p>13. Рушен <i>сънува сън</i> в който един старец му казва да отиде към <i>Ерзурум</i> и да намери вода, която се казва <i>Гоша булак</i>. Ако пие от нея три пъти пяна ще стане безсмъртен“. В седловината на една планина Рушен пали огън и убива две патки и отива да ги измие до един кладенец. Водата в кладенеца е като мляко, той напълва една паничка от водата и я изпива. После накусва във водата патките, които изведнъж се съживяват разперват криле и почват да летят. От водата, която се разпръсква от крилето на патките се образуват хиляди кладенци. Това място, където се ражда р. Арас се превръща в Бингьол (хиляда езера). Баща му казва, че тази вода е животворна вода “<i>ab-i hayat suyu</i>”. Рушен се връща да напълни вода и за баща си, но</p>

		водата вече е станала прозрачна.
14. Рушен Али изпълнява неговите заръки, но <i>след като изпива своята половина, другата дава на Кърат.</i>	14. Ровшен отива, намира Кошабулак той напълва една паничка пяна и я изпива, но след това изпива и другата паничка.	14. Заедно с баща си Рушен отива на брега на реката Арас и чака пяната, която ще мине три пъти за да даде на баща си да пие от нея за да стане безсмъртен. Но изпива и алената и бялата и синята пяна и отива при баща си с празни ръце.
15. Рушен Али не носи от водата на баща си. Баща му казва ,че ако беше донесъл и за него от водата, щял и той да му е от полза. Но казва, че така е било писано и че вината не е негова. Заръчва на сина си да отмъсти на бея на Болу и да стане защитник на бедните и винаги да е на страната на правдата.	15. Али Киши казва, че лекарството за очите му е било в тази пяна, но няма нужда да се обвинява и казва, че тази пяна му е дала дарбата да пее, сила на ръцете му и мощен глас. Докато медният му меч е на кръста му, <i>Гърат под него</i> и мястото на управлението му е Чамлъбел който чуе името му ще плаче, а бейовете ще му се кланят.	15. Баща му казва да не се измъчва, че ще стане един смел мъж и му завещава да отмъсти на Хасан Хан.
16. Рушен Али се сбогува с родителите си и с Кърат тръгват за Болу.	16. Бащата и синът отиват в Чамлъбел и там създават държава	
17. Беят на Болу дава име на Рушен Али –Къороглу. Къороглу създава държава в Чамлъбел и отмъщава за бащаси.	17. Алъ Киши дава ново име на Ръовшен - Къороглу и умира. Къороглу погребва баща си до Гошабулаг и остава в Чамлъбел.	17. Къороглу отмъщава на Хасан Хан.

Истанбулската версия на епоса се характеризира със значителни особености не само в броя на дестаните, но и сюжети и мотиви. Това се отнася и към сюжетната линия за коня. Докато в азербайджанската версия, смятана за основна от повечето изследователи конете са с ясен произход – те произхождат от морския кон – тулпар, в истанбулската конете се подлагат на изпитания за да се докажат техните качества. Може да се отбележат сходствата и различията, които се отнасят за изпитанията на конете – те се провеждат в различно време и по различни причини: докато в истанбулската това е начин за избора на породистите коне, в азербайджанската се подлагат на изпитания два коня с несъмнен произход – от морския кон. В Анадолския вариант двата коня, които произхождат от летящи коне с воден произход (езерото Айгър²).

В истанбулската/българската конят за изпитание преминава през калния двор и след като се разбира, че едното му копито е изцапано хранят го с ечемик още една година в тъмната конюшня. В азербайджанската версия Алъ Киши подлага на изпитания двата тулпара отглеждани в тъмна конюшня само 40 дни без слънчева светлина и без да ги е виждало човешкото око. Изпитанията са три за разлика от истанбулската версия – конете трябва да минат през калната нива, после през трънливата нива и накрая – през каменистата нива. Изпитанията издържа първия кон, на когото още в тъмната конюшня са започнали да поникват криле, но след като е проникнала светлина и го е видяло човешкото око (на Ръовшен) – те са изчезнали. В Анадолския вариант бегълците преминават през калната, трънливата нива и каменистата поляна

²Езерото Айгър – бяло-сиво езеро по цвят съвпада с окраската на Гърат, който е буквално сив кон, но този цвят, както посочва Л. Чимпоеш, означавал и коне които имат бели и сиви косъмчета [18].

в зависимост от окраската на конете-преследвачи (дорест кон, черен кон и бял). Някои разлики се отбелязват и в мотива за изпиване на вълшебната пяна: в Истанбулския вариант за разлика от другите два, Рушен Али не само не дава на баща си да пие от вълшебната пяна – той дава другата половина от пяната на своя кон, от която той придобива чудесни качества.

В истанбулската и българската версии Рушен Али дава втората половина от вълшебната пяна на Кърат, в азербайджанската бащата на Ръовшен му казва, че докато той е върху своя кон никой не може да го победи.

И в двете версии азербайджанската и анадолската се акцентира върху чудесния произход на конете, докато в истанбулската/българската чудесните качества на коня са резултат от компетентния подбор и изпиването на половината от вълшебната пяна, както и особенния начин на отглеждането на коня.

В гагаузките варианти вместо мистичните елементи са представени разбираеми начини за отглеждане на коне при тюрките, но все пак в един от вариантите се съдържа митологичен елемент – прекарването на коня край кладенеца като начин за изпитание на коня³ в българския наречен още софийски вариант на Риза Моллов. Кладенецът в тюркските вярвания свързва човешкия свят с хтоничното, отвъдното. Символиката на кладенеца е амбивалентна – от една страна той означава връзка с миналото, със света на мъртвите и затова има вълшебни качества. Водата обаче не само дарява живот но и го отнема.

Във варианта 2 на гагаузкия дестан, записан в Северна Осетия присъстват основните елементи на сюжета, характерни за Истанбулския и Анадолския дестан: избор на неугледния жребец от коняра и неговото ослепяване от владетеля; грижата за жребеца и неговото превръщане във великолепен кон, бягството от преследвачите, но в този вариант по-подробно е представен мотивът на преследването. Бащата на Къороглу показва дълбоки познания относно качества на конете в зависимост от тяхната окраска. Дорестия кон според него – *таушамнъ* е с учестено дишане, той диша като вол; белият кон след като забави бягането трудно набира скорост отново, т.к. краката ѝ изтръпват *айакларъ тутулер*. Баща му пояснява, че опасният кон със звезда на челото, наричан *чакал* се обърква когато конят с който те бягат от преследвачите първо се спира, а после рязко набира скорост.

В гагаузкия вариант, записан в Казахстан от В. Е. Петкова, конярът избира кончето, което едва върви след всички останали коне. Той го купува и го докарва на владетеля си. Пашата заповядва да му изבודат очите и му дава коня. Следва отглеждането на коня в дълбокото мазе, в което не прониква слънчева светлина 40 дни, след като намира вдлъбнатина на гърба на коня, отглеждат го още 40 дни. С този кон те печелят надбягванията, но пашата не може да им прости победата и заповядва да ги хванат. При преследването бащата разказва на сина си за особеностите на дорестия, небесно-сивия кон, което помага да избягат от преследвачите си.

Във варианта №3 от Северна Осетия различията касаят начина на избора на коня: бащата на бъдещия Къороглу го праща при реката да избере кончето, което ще пие вода срещу течението. Не се посочва времето на отглеждането на коня в тъмно мазе, но става ясно, че след като бащата разбира, че в мазето е прониквала светлина, кончето отново известно време остава в мазето. Повтаря се епизодът с преследването от хората на падишаха и съветите на бащата относно качества на конете на преследвачите. По данните на Рогалевич (1937:183), цитиран от

³Известен е кладенецът на мястото на погребението на воина Укаша-ата в Казахстан. До мавзолея има дълбок естествен кладенец, по дъното на който има извор. Според легенда водата се е появила по време на обезглавяването на воина и има лечебни качества. След прочитане на молитва на гроба на Укаш ата, поклонниците тръгват да извадят вода от кладенеца. Според вярванията вода могат да изкарат само хора с чиста душа. Изпитанието се провежда след посещаването на светите места. Подобни ритуали има и в други области на Централна Азия [13].

Чимпоеш [18] отглеждането на коня в тъмния обор представлява реална историческа традиция: по такъв начин са отглеждали коне за колективни конни игри с трупа на козел или вълк (АОГ, ЭОА, 1988). Този епизод е близък с аналогичния в Елазизкия вариант, в който когато хората на Болу-бей приближават бащата и сина, бащата пита за окраската на коня и му дава съвети как да действа за да могат да избягат от преследвачите си. В първия случай ги настига сив кон (kir hayvan), който не може да бяга в кална нива, затова бащата и синът се насочват там. Във втория случай ги настига червения кон (al). Този кон не може да преминава през тръни и бегълците се насочват там. В третия случай черният кон (yağiz) не може да преминава през камъни и те благодарение на познанията на бащата на Къороглу успяват да избягат. В четвъртия случай ги настига дорестия кон (doğoru). Но пред тях е река, която лесно прескача конят на Къороглу, а дорестият кон е отнесен от течението на реката [2: 297].

В тюркменския вариант дядото на Ръовшан Джъгаль Бек го пита да погледне какъв кон ги преследва и като разбира, че конят който ги преследва е ален/червен (al), казва че това е (çakan) и че не може да гледа срещу слънцето и казва на Ръовшен да подкара коня им срещу слънцето. Втория кон който ги преследва е (kara dogu) черен с червеникави крака, тогава му казва да подкара коня в гората, понеже такива коне са прекарвали болестта краста. Третия кон е сив и той казва, че копитата им не издържат по планинските пътища и подкарват конете си към планината. И накрая остава само един кон който ги преследва и това е *demir kir at* - *железният сив кон*, тогава Джъгаль Бек казва, че този кон не може да се сравни с техните два морски коня и казва да ги подкара в пустинята. По този начин се отървали от преследвачите [19:359].

Във варианта, открит в историческия музей в гр. Попово при избора на коня конярът се качва на коня и се опитва да го прекара край кладенеца. Само едно конче издържа изпитанието и това конче конярът предлага на бея на Болу. Бей се ядосва, като вижда хилавия кон и заповядва да се избодат очите на коняра. Той стига в родния си край качен на кончето и казва на своя син пехливанина да отгледа кончето в тъмната конюшня, където не влиза вятър и светлина 1 година. Изпитанието на кончето се провежда върху нивата обилно полята с вода. След като синът му, качен върху коня три пъти обикаля нивата и копитата на коня се изцапват с кал, той го кара да го отгледа още една година. След успешното преминаване на изпитанието баща му казва да отмъсти на Болу Бей, и че този кон винаги ще му пази гърба и ще му е голяма подкрепа (Исторически музей – Попово, копие на османски език - Известният Къороглу 1302 – 1884/1885г. СФ 2686: 1).

На базата на проведения анализ може да се направи извод за преобладаване на мистични елементи в азербайджанския, и особено в туркменския и узбекския епос, който е придобивал допълнителни приказни елементи и черти на местните особености на бита и културата, и преобладаване на елементи от жизнени наблюдения и опита в отглеждането на коня в Истанбулския/Българския, Анадолския и Гагаузкия варианти на епоса.

References:

1. **Bratov URL:** Simvolika ognya i mecha v adyskom folklore.: Natsionalnoe I obshtechelovecheskoe v mife, epos I traditsionny culture. Nauchnaya biblioteka dissertatsiy I avtoreferatov. <http://www.dissercat.com/content/simvolika-ognya-i-mecha-v-adygskom-folklore-natsionalnoe-i-obshchehelovecheskoe-v-mife-epos#ixzz5YQOvt3hj> (dostip: 10.12. 18 г.)
2. **Borotav 2009:** Pertev Nail Boratav. Kyoroglu Destanu. Kurmuzu Yayunlar'da Birinci Basku, İstanbul.
3. **Venedikov URL: Venedikov I.** Zlatniyat stojer na prabulgarite http://macedonia.kroraia.com/iv_stozher/iv_stozher_8.htm#7. (dostip: 17. 12. 18 г.)

4. **Gasanov URL:** Gasanov Z. Ot shamanisticheskoy mifologii do tyurkskovo eposa Kyoroglu (I mifa o proizhojdenii skifov ot Gerakla). http://www.kyrgyz.ru/articles/library/zaur_gasanov_ot_shamanisticheskoy_mifologii_do_tyurkskogo_eposa_krogly_i_mifa_o_proishozhdenii_skifov_ot_gerakla/ (dostip: 26.02.19 г.)
5. **Gachev 1999: Gachev G.** Natsionalnye obrazy mira. Evraziya – kosmos kochevnika, zemledeltsa, gortsa. Moskva: Nauka, 1999.
6. **Denisov 1959:** Denisov P. V. Verovaniya Chuvashii. Cheboksary, 1959.
7. **Ivanov 1974: Ivanov V. V.** Opyt istolkovaniya drevneindiyskih ritualnyh I mifologicheskikh terminov, obrazovannyh ot asva – kon, “Problemy istorii yazykov I kulturov narodov Indii”, Moskva, 1974.
8. **Kaganov 1894:** Kaganov N. F. O pogrebalnyh obychayah tyurkskih plemen s drevneyshih vremen do nashih dney, “Izvestiya obshestva Arheologii, Istorii, Etnografii Kazanskovo universiteta”. t. XII, vyp. 2, Kazan, 1894.
9. **Kariev 1983:** Kariev B. A. Turkmenskiy Geroicheskiy Epos “Gyor – ogly” Predislovie. Moskva.: Nauka, 1983.
10. **Kebergenov 1969:** Kebergenov H. O blizosti perezhitkovdoislamskih verovaniy v obychayah karakalpakov I bakshir, «Nauchnaya sessiya po etnogenezu bakshir». Ufa, 1969.
11. **Lipets 1979: Lipets R. S.** Obrazy batyra I ego kony v tyurko-mongolskom epose. Moskva: Vostochnaya literatura, 1979.
12. **Malov 1912:** Malov E. Ostatki shamanstva u Zheltyh uygurov. //«Zhivaya starina», vyp. 1, Sank-Peterburg, 1912.
13. **Malikov URL 2016:** Malikov, Azim. Svyatilishte Ukasha-ata. <http://kozhalar.kz/20162688-svyatilishhe-ukasha-ataQOJALAR.KZ - Тарих. Таным. Тағлым Жексенбі, 10 Ақпан> (dostip: 02.15.19).
14. **Mollov 1957:** Mollov, Riza. Kyoroglu. Narodna Prosveta, Sofiya.
15. **Potapov 1952: Potapov L. P.** Etnorgaficheskiy ocherkzemledeliya altaytsev, ТИЕН, novaya seriya, т. 18, 1952.
16. **Prop URL:** Prop V. Ya. Urmanche F. 2015: Tyurkskiy geroicheskiy epos. Sravnitelno-istoricheskie ocherki. Kazan, 2015. <http://www.antat.ru/ru/iyli/publishing/book/2015>. (dostip: 08.02.19)
17. **Hisham URL 2007:** Hisham Ibn. Zhizniopisanie proroka Muhameda. 2007. http://sbiblio.com/biblio/archive/hisham_jisne/05.aspx (dostip: 12.11.18)
18. **Chimpoesh 1997:** Chimpoesh L. S. Epos gagauzov. Kishinev, 1997.
19. **Tural, S., Tural, G., Chobanoglu, YO. 2001:** Tyurk Dyunyasi Ortak Edebiyatı. Tyurk Dyunyasi Edebiyat Tarihi. Dzh.1. Atatyurk Kyultıur Merkezi Yayunları, S. 385-389.
20. **URL:** https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%B0%D0%BC_%D0%97%D1%83%D0%B1%D0%B0_%D0%91%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%8B (dostip: 17.12.18)

SBORNITSI, RECHNITSI I ENTSIKLOPEDIJ

21. **AHE URL: Gyoroglu. Azerbaydzhanskiy narodny epos – Baku: Izd-vo AN azerbaydzhanskoy SSR,** 1959. <https://knigogid.ru/books/369966-keroglu/toread>. (dostip: 14.01.19 г.).
22. **Biderman 2003:** Biderman, H. Rechnik na simvolite. Sofiya, 2003.
23. **Eyuboglu 2004:** Eyuboglu, İ. Z. Tyurk Dilinin Etimoloji Sozlyugyu. İstanbul, 2004.
24. **EC3E 1999:** Entsiklopediya simbolov, znakov, emblem. Moskva, 1999.
25. **Islıyam 1991:** Islaym. Entsiklopedicheskiy slovar. Pod red. Bogolyubov A.S. Zavazh. Moskva , 1991.

26. **Mitologichen rechnik 1991:** Mifologicheskiy slovar Sost. E. M. Meletinskiy. Moskva, 1991.
27. **MVHNVYUA 1973:** Mifologiya I verovaniya narodov Vostochnoy I Yuzhnoy Azii. Moskva: Nauka, 1973.
28. **TGE 1983: Ger-ogly.** Turkmenskiy Geroicheskiy epos, (Epos narodov SSSR) Moskva: Nauka, 1983.
29. **TNE 1987:** Gurugli Tadzhijskiy narodny epos. (Epos narodov SSSR). Moskva: Nauka, 1987,
30. **THE 1884/85:** Tyurk Halk Eposu. Meshhur Kyoroglu: 1302 – 1884/1885r (Izvestniyat Kyoroglu) Istoricheski muzey – Popovo, kopie na osmanski ezik. CФ 2686.
31. **Izvestniyat Kyoroglu:** Istoricheski muzey Popovo (kopie na osmanski ezik 1302 – 1884/1885r) SF 2686.